

ISSN 0543-1220 | UDC 82(05)

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

Др ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ, секретар, др ЈОВАН ДЕЛИЋ,
др САЊА БОШКОВИЋ ДАНОЈЛИЋ, др БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ, др ПЕР ЈАКОБСЕН,
др МАРИЈА КЛЕУТ, др ПЕРСИДА ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО,
др ЖАНА ЛЕВШИНА, др ГОРАН МАКСИМОВИЋ, др ДЕЈВИД НОРИС,
др ПРЕДРАГ ПЕТРОВИЋ, др ГОРАНА РАИЧЕВИЋ, др ИВО ТАРТАЉА,
др СВЕТЛАНА ТОМИН, др РОБЕРТ ХОДЕЛ, др ВИДА ЏОНСОН ТАРАНОВСКИ,
др САША ШМУЉА

Главни и одговорни уредник

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ

КЊИГА ШЕЗДЕСЕТ ПЕТА (2017), СВЕСКА 2

МАТИЦА СРПСКА

ОСЛОБОЂЕНА МИСАО ВЛАДИМИРА ВУЈИЋА

(Владимир Димитријевић. *Тржциште или храм. Сѣановицише Владимира Вујића*. Београд: Catena mundi, 2016)

Студија *Тржциште или храм*, с поднасловом *Сѣановицише Владимира Вујића*, представља средишњи део одбрањене докторске радње Владимира Димитријевића. Изван корица ове књиге су Вујићева биографија и сегмент о његовом књижевно-критичком раду, те очекујемо и њихово објављивање. Димитријевићево истраживање показује колико је наша слика о прекретном периоду српске књижевности и културе између два светска рата још увек недостатна, колико је, поред свих познатих накнадних откривања и ишчитавања тадашње „утулене баштине“, остала у власти идеолошки прекројене верзије, деценијама напросто потуране као једина важећа. У тој слици – не заборавимо – до пре четврт века није било места ни за Слободана Јовановића – који је рат провео у савезничком Лондону, а не у Берлину или Загребу – ни за круг истакнутих књижевних аутора и интелектуалаца, који нису били на страни победника једне велике и мрачне ратне игре.

А победници су пројектовали не само будућност, него и прошлост српске културе. О таквом стању сведочи и једна реакција Зорана Мишића на осиромашену слику међуратне књижевности коју је 1951. године понудио Велибор Глигорић, истакнута фигура ране идеологизоване критике философског писања Владимира Вујића, у оно међуратно доба када је, за разлику од поратних година, могло бити јавне идејне поларизације. Мишић је, наиме, у тексту *Нека кријичари њроговоре и о литератџури* упозоравао: „Нека критичари не цепају тако олако странице из историје наше литературе [...] на томе послу откривања нових путева и нових изражајних могућности сви су понешто допринели, и напредни писци и представници грађанске литературе.“ О тако чему је овде реч. Једна од истргнутих страница припада имену и делу Владимира Вујића, философског писца, књижевног критичара и преводиоца, који се овом монографијом враћа у научни видокруг.

Владимир Димитријевић је, у целини, читав међуратни духовноисторијски фон дао са широким познавањем, али и дубоком позадином у домену историје идеја. Импонује савладан корпус коришћене литературе, не само из философско-књижевне и блиских области, источног и западног порекла, као и њена актуелност. Али, то Димитријевићевим читалачким пратиоцима није изненађење. Он је свој замашни истраживачки подухват, тек делимично обелодаћен у књизи *Тржциште или храм*, предузео у часу пуне интелектуалне зрелости, а након две деценије врло продуктивног, премда доста неусмереног рада. Његово умно деловање, иначе, није лако уобручити у фаховске и академске оквире. Много је тога написао, објавио и приредио, далеко више прочитао, много кога подстакао и усмерио, подбунио и разгневио, у интелектуалној акцији заснованој на рехабилитацији и примени православне тачке гледишта унутар разуђеног простора духовних кретања и идеолошких сучељавања током двадесетог века, до дана данашњег.

Важно је истаћи да је Владимира Димитријевића пут до бављења интелектуалном фигуром Владимира Вујића водио кроз изучавање Момчила Настасијевића, по трагу свога великог професора Новице Петковића. Настасијевићево дело је тематско подручје којем се Димитријевић виšekратно навратио, с тим што је, на пример, у књизи *Свејтац српског језика* (2011) тежиште пренео на рану рецепцију његове књижевности, односно на опис књижевног и духовног круга окупљеног

око наводног „пустињака у граду“. Како се подробније сазнавало о Настасијевићу и његовом окружењу, све мање је имало основа уврежено одређење да је песник *Пећ лирских кругова* и приповедач *Из шамног вилајета* издвојен из епохе, узбуркане и превратне. Промалео се, тако, Настасијевић као истакнута појава једног моћног тока, при чему је раскид с претходном књижевном епохом за њега значајно покушај стварања модерне књижевности урођене у национално тло, сагласно најактуелнијим тежњама међуратног раздобља.

Вишестрана интелектуална појава Владимира Вујића је, у томе контексту, веома значајна и недостајућа за потпунију слику. Близак Винаверу по неким основним мисаоним координатама, оличеним у јаком импулсу бергсонизма, Вујић је, у овом истраживању, представљен као поборник нове „философије живота“, „нео-хуманиста“. Једна од главних мета била му је, поред одбацивања рационалистичких основа нововековне мисли, епохална превласт технике. Али, не технике као човекове помоћнице, него као лошег господара и покретача убрзане дехуманизације. Димитријевић је овде скренуо аналитичку пажњу и на Вујићев текст *О савременој уметности*, објављен 1928. у *Лейпцигу Мајице српске*, у којем излаже становиште да модерна наука служи техници, односно вољи за моћ, док се уметност опире господарству технике. И то није српски регресивни отпор с културне периферије, показује Димитријевић, него израз моћне струје мишљења европских духова Вујићевог времена, између два светска рата, али и доста раније. Вујићево становиште је сасвим оновремено, наглашава аутор студије *Тржиште или храм*. Друга важна епохална тема је и критика европоцентризма и романогерманског културног егоцентризма, који је и данас, с упоредивих позиција (окцидентализам), подвргнут критици и деконструкцији. У вези с тим питањем Димитријевић истиче серију Вујићевих огледа *Европљани о Европи* у листу *Народна одбрана*, разматрања европских мислилаца кризе.

На књигу *Нови хуманизам* (1923, склопљену заједно с Првошем Сланкаменцем), Владимир Димитријевић указује као на „манифест новог начина мишљења“, уз тврдњу да „није значила мање од програмских текстова Милоша Црњанског, Станислава Винавера, Тодора Манојловића“. То је нарочито јасно ако с поставкама *Новог хуманизма* самеримо књижевну мисао и праксу Момчила Настасијевића. У средишту Димитријевићеве пажње налазе се есеји из књиге *Сјубана и ослобођена мисао* (1931), у којој Вујићева духовна еволуција, заснована на Џемсовом прагматизму и Бергсоновом интуизицизму, Унамуновом кихотизму („Кихотизам у нас је, дакле, идеје ка себи и ка своме, и борба против уплива умируће фаустовске културе, која је надасве техничка“), врхуни у концепту ослобођене словенске мисли и потребе за уобличењем самосвојне модерне јужнословенске културе: „Мешавина западно-источних елемената је немогућа, јер ни Запад ни Исток каквих их замишљају неупућени не постоје. Да ли је могућа синтеза? Да, али ако се под њом не подразумева свесни синкретизам, него органски развој [...] Наша културна историја мора се изучити да би се у њој нашло надахнуће за оно што предстоји. Једини извори нове културе могу бити народни извори, протумачени на нови начин.“ У светлу таквог приступа постају нам јаснија поетичка исходишта, па и остварени домети наших водећих модерниста, Црњанског и Растка Петровића, Винавера и Настасијевића или Дединца и падају у сенку школски једнолинијски стереотипи о раздобљу српске авангарде.

Димитријевић се циљано осврће на Вујићеве прилоге у три важна часописа свога доба: на радове у новој серији *Српског књижевног гласника*, пре свега философско-критичке, те у *Народној одбрани* и *Идејама*, у којима наступа с амбицијоза културног аналитичара из година изразите националне дезоријентације и гласноговорника „новог национализма“. Нови националисти су, према Вујићевом становишту, дужни да се „ослободе илузија о Западу који верује у наводне социјалне,

хумане и моралне циљеве разних интернационала“, јер „Запад више не стреми просвећивању, него заузимању туђих простора и тржишта“. Као што видимо, уочавање расцепа између западних вредности и западних интереса, представља давнашњи увид, о којег се, свеједно, и даље упорно оглушујемо.

Тежишно теоријско упориште за Вујићеву пројекцију еманципованог културног развоја једног напакон ослобођеног народа била је утицајна Шпенглерова *Процес Зайида*, коју је и превео на српски, али и други западни, те руски и српски аутори. Сliku духовног контекста којем је припадао Вујић, по дијахронијској дубини и савременој ширини, Димитријевић даје са сувереним познавањем једног, у знатној мери, у нас идеолошки дуго потиснутог крила европске мисли. Аутор даје кондензован и вишестран преглед идејних превирања модерног доба, што чини посебну вредност студије, чиме се Вујићево становиште уводи у припадајући епохални контекст, оцртавајући притом и галерију интелектуалних портрета битних за разумевање Вујићевих становишта (Божидар Кнежевић, Владимир Дворниковић, Владимир Велмар-Јанковић, Милош Ђурић, Ксенија Атанасијевић). Нагласили смо напред импресивну овде предочену теоријску позадину од утицаја на обликовање мисли Владимира Вујића, који се, у области књижевности и културе, залагао за „модернизацију без вестернизације“, без колонијалног односа између култура великих и малобројних народа, за словенску мисао, уз уверење да је „нужан наш глас, аутентично домаће стваралаштво, које једино кроз самосвојност може дати допринос светској књижевности“. Димитријевић разматра руску и српску алтернативу коју је требало поставити следећи шпенглеровску глобалну дијагнозу. Као културни идеолог светосавља, и аутор данас распрострањене идеје о парадигми „два бекства“, Расквог у манастир и Доситејевог из манастира, Вујић настоји да обнови у јавној свести изворни духовни лик српског просветитеља, наспрам повесних изобличења, како доситејевског („панонског“) тако и његошевског („динарског“) православља.

На примеру Вујићевог рада и доприноса, који је веома информативно и прегледно приказан у студији Владимира Димитријевића, можемо се изнова посведочити шта нам је све базично и упућујуће било закинуто и неукључено у модерну културну самосвест. Колатералну корист овог истраживања представља Димитријевићево враћање Вујићевих текстова у читалачки оптицај: обнављањем издања *Сјуиане и ослобођене мисли* и приређивањем избора радова *Од Шпенглера до Свейоџ Саве* (2013), доскора расутих у међуратној периодици. Такође, употпуњење Вујићеве биографије и библиографије, у случају овог предуго изгнаног аутора, свакако је од знатне користи, што ће се белодано показати када и ови делови ауторовог докторског рада буду доступни широј јавности.

Владимир Димитријевић, обухватним разматрањем и респективним пртљагом знања од значаја за изабрану тему и епоху попуњава велику празнину у нашој затеченој културноисторијској свести, одвише дуго формираној према следећем моделу: примат над модерношћу и прогресом имају носиоци леве оријентације, а они који су им опонирали, без разлике, били су жигосани као конзервативци и мрачњаци, без обзира на супериорну теоријску подлогу и актуелност погледа. Једноставно, такви што се нису приклонили победницима оне велике и страшне историјске игре, били су, особито кад је реч о српским губитницима, одстрањени из видокруга више потоњих генерација. Студија *Тржишће или храм* једног од њих сада враћа на велика врата, као вишеструко подстицајног аутора, који је увео у нашу књижевност и мишљење о култури многа и данас жаришна питања и на њих понудио образложене одговоре.

Др Драган Л. Хамовић
Институт за књижевност и уметност
Београд
hamovicdragan@gmail.com